

بررسی و تحلیلی بر چگونگی توسعه یافتگی نواحی روستایی مرزی

(مورد مطالعه دهستان‌های شهرستان سرخس)

محمد میره‌ای^۱، سید علی حسینی^۲، سید مصطفی میرزایی^۳

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۴/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۵/۰۵

چکیده

نابرابری‌های فضایی و عدم توزیع متوازن نماگرهای توسعه چالشی فرا راه توسعه پایدار در سطح مناطق به‌ویژه در نواحی مرزی است. کاهش نابرابری در بهره‌مندی از منابع، دستاوردها و امکانات جامعه یکی از مهم‌ترین معیارهای توسعه به شمار می‌آید. مقاله حاضر باهدف تعیین سطوح توسعه یافتگی دهستان‌های شهرستان سرخس، رتبه‌بندی آن‌ها از نظر میزان برخورداری و تحلیل نابرابری‌های فضایی به‌منظور استفاده در توسعه متوازن نواحی مرزی تدوین گردیده است.

روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. برای تعیین و تحلیل سطوح توسعه یافتگی، از مدل^۴ *topsis* و^۵ *vikor*، با انتخاب ۵۰ متغیر در قالب ۷ بعد در سطح دهستان‌های شهرستان سرخس استفاده شده است. در نهایت با بهره‌گیری از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی نرم‌افزار Arc View به ترسیم نقشه‌های موردنظر پرداخته شده است.

نتایج رتبه‌بندی نهایی بر اساس مدل تاپسیس نشان داد دهستان مرزداران و پل خاتون نسبت به دیگر دهستان‌ها از سطح توسعه یافتگی بیشتری برخوردارند و بدترین وضعیت توسعه یافتگی مربوط به دهستان‌های گل‌بی‌بی و تجن می‌باشد. درحالی‌که نتایج حاصل از مدل ویکور نشان داد که دهستان تجن و سرخس بهترین وضعیت را دارند و دهستان‌های گل‌بی‌بی و مرزداران بدترین وضعیت را از لحاظ توسعه یافتگی دارا می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: سطوح توسعه یافتگی، شهرستان سرخس، توسعه روستایی، نواحی مرزی

۱. استادیار گروه آمایش سرزمین، پردیس فارابی، دانشگاه تهران؛(نویسنده مسئول)؛ mirehei@ut.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، پردیس فارابی، دانشگاه تهران؛

hosseini.a1345@gmail.com

۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، پردیس فارابی، دانشگاه تهران؛

s.m.mirzaei@ut.ac.ir

۴. Technique for order preference by similarity to ideal solution

۵. vlse kriterijumsk optimizacija kompromisno resenje

بیان مسئله

توسعه نیافتگی در مناطق مرزی کشور باعث تهدید امنیت این مناطق می‌گردد و این ناامنی مناطق مرزی، باعث هجوم عوامل تهدید به داخل کشور شده و باعث ایجاد چالش بزرگی در فرآیند توسعه‌ی کشور می‌گردد (رضوانی، ۱۳۸۱، ص ۸) و می‌توان گفت اغلب صاحب نظران بر توسعه‌ی مناطق مرزی تأکید می‌ورزند و این مهم که هرگونه سیاست گذاری توسعه‌ای و امنیتی در مناطق مرزی، مستلزم تأمین زیرساخت‌های لازم و تأکید بر بهره‌برداری بهینه از توانمندی‌های انسانی و طبیعی این مناطق بوده و عامل مهمی در راستای بسط اقتدار همه‌جانبه‌ی کشور می‌باشد (عندلیب، ۱۳۸۰، ص ۸)، مورد اتفاق اغلب پژوهشگران و صاحب نظران مطالعات مرز و مناطق مرزی می‌باشد.

بیان تعاریف منطقه و برنامه‌ریزی باعث آشنایی و شناخت ما با این اصطلاحات می‌گردد که منطقه عبارت است از محدوده جغرافیایی و اجتماعی - اقتصادی که به عنوان واحد سیاسی - اداری یا ترکیبی از آن‌ها با هویت مشخص تعیین می‌گردد (کلانتری، ۱۳۸۷، ص ۲۷). می‌توان هدف اصلی برنامه‌های توسعه منطقه‌ای و نواحی روستایی را دستیابی به الگوی مناسب برای توزیع سکونتگاه‌ها، امکانات، و فعالیت‌ها بر اساس ظرفیت‌های سرزمین وفای جغرافیایی دانست که در آن، بین عناصر کالبدی، فضاها، و فعالیت‌های این مجموعه ارتباط و انسجام مناسب برقرار باشد (امینی نژاد، بیگ محمدی، حسینی ابری، ۱۳۸۷، ص ۱۴۴). اما می‌توان گفت جریان طبیعی امور، توسعه را بیشتر در چند ناحیه کلان شهری متمرکز می‌سازد. از این رو، نواحی وسیعی در محدوده یک کشور، از توسعه و منافع حاصله، سهمی ناچیز عایدشان می‌شود و یا متضرر می‌گردند. نتیجه چنین توسعه‌ای، افزایش رفاه اقلیت مرفه و نیازمندی بیشتر اکثریت خواهد بود. اگر هدف اصلی توسعه اقتصادی - اجتماعی این است که همگی افراد جامعه تحت پوشش منافع حاصله قرار گیرند، هر منطقه یا ناحیه در محدوده کشور باید استراتژی توسعه مربوط به خود را داشته باشد تا برنامه و راهکارهای آن را با توجه و منطبق بر نیازها، شرایط و امکانات منطقه خود، طراحی و اجرا

نمایند. به سبب وابستگی‌ها و پیوندهای که هر شهر با حوزه پیرامونی خود دارد، در هر برنامه‌ریزی توسعه شهری، مطالعه در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و حتی ملی، ضرورت می‌یابد. از این رو برنامه‌ریزی توسعه شهری - منطقه‌ای را می‌توان کوششی همه‌جانبه و یکپارچه جهت استفاده از منابع و نیز به کارگیری توانمندی‌ها و امکانات منطقه (اعم از شهر و روستا) برای بالا بردن سطح زندگی ساکنان آن، دانست (فنی، ۱۳۸۲، ص ۱۵).

در ایران، در دومین برنامه عمرانی پنج‌ساله قبل از انقلاب تفکر برنامه‌ریزی ناحیه‌ای مورد توجه قرار گرفت (ابراهیم‌زاده، اسکندری‌ثانی، اسمعیل‌نژاد، ۱۳۸۹، ص ۸). و این نوع از برنامه‌ریزی تاکنون مورد توجه دست‌اندرکاران امور واقع شده است. لیکن با وجود تجربه پنجاه‌ساله این نوع برنامه‌ریزی در عمل موفقیت چشمگیری را به دست نیاورده است (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۸). از یک سو نگرش برنامه‌ریزی منطقه‌ای در زیر سایه سیاست‌های رشد و قطب‌گرایی قرار گرفت و از دیگر سو در رقابت با برنامه‌ریزی بخشی توانست راه به‌جای ببرد، به طوری که چنین ساختاری سبب گردید ایران نیز جزء کشورهای باشد که از عدم تعادل‌های منطقه‌ای رنج ببرد و قرائت نامطلوبی از فضا به تصویر بکشد. در نتیجه نوعی ناهمگونی بین نواحی بزرگ و کوچک در توزیع جمعیت، فعالیت‌ها، خدمات و کارکردها در نظام ناحیه‌ای کشور نمایان شد. با امعان نظر بر این تصویر ناخوانا از فضا فرآیند سنجش سطوح توسعه مناطق که عبارت‌اند از: ۱- تعیین هدف مطالعه و تدوین چارچوب آن ۲- تعیین سطح مطالعه ۳- شناخت نوع آمار قابل دسترس ۴- انتخاب شاخص‌های توسعه (این مرحله مهم‌ترین مرحله می‌باشد) (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۱۱۱)، شناسایی وضع موجود و کنش علمی و عقلانی در فضا ضرورتی بس انکارناپذیر است. روش‌ها و مدل‌های گوناگونی مانند آنالیز اسکالوگرام - تاکسونومی - تحلیل عاملی و مدل موريس برای سنجش سطح برخورداری و میزان توسعه‌یافتگی مناطق وجود دارد که هر یک محاسن و معایبی دارد (خاکپور، باوان پوری، ۱۳۸۸، ص ۱۸۵). با این حال با تحلیل ابعاد مختلف اجتماعی - اقتصادی مناطق نیز می‌توان به روابط بین بخش‌های مختلف و

خلا‌های موجود دست‌یافت و از این طریق مجموعه کاملی از زنجیره ارتباط بین کارکردها را در مناطق توسعه یافته پیدا کرد (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۲۲۶). اهمیت مطالعه مسئله پیش رو را می‌توان در این موضوع جست‌وجو کرد که به یمن شناخت وضع موجود می‌توان وضع مطلوب را پایه‌گذاری کرد. سرخس از شهرستان‌های توسعه نیافته ایران، به دلیل دور بودن از مرکز توسعه، در حاشیه قرار گرفتن، مرزی بودن آن و ژئومورفولوژی خاص آن دارای ساختارهای متفاوتی است که باعث به وجود آمدن مشکلات و جلوگیری توسعه این منطقه گردیده است. هدف از این تحقیق، ایجاد زمینه‌های مناسب برای بکارگیری و استفاده بهینه از منابع اقتصادی، انسانی و زیربنایی در دهستان‌های سرخس جهت تسریع در امر توسعه و شناخت سطح زندگی مردم نواحی مختلف آن و اتخاذ تدابیر لازم در جهت کاهش عدم تعادل‌های ناحیه‌ای در بلندمدت و نیل به اهداف توزیعی مناسب برای دهستان‌های این شهرستان می‌باشد. درباره‌ی سرخس و مرزهای آن مطالعات زیادی انجام نشده است ولی از مطالعات صورت گرفته در مرزهای شرق کشور از جمله عبادی نژاد و همکاران می‌توان به این نتیجه رسید که کشور جمهوری اسلامی ایران در همسایگی جنوب شرقی خود با بزرگ‌ترین تولیدکننده مواد مخدر جهان هم‌مرز می‌باشد، از این رو بیشترین آسیب‌های امنیتی و انتظامی را از مرزهای شرقی متحمل شده است (عبادی نژاد، صفاری، پناهی، پور غلامی، ۱۳۸۹، ص ۴۶۷).

یکی از عوامل مهم در این زمینه شرایط جغرافیایی به‌ویژه ژئومورفولوژیکی مرزهای جنوب شرقی کشور است. گسترش واحدهایی مانند: بیابان‌های گرم و وسیع، کویرها و نمکزارهای متعدد، مناطق کوهستانی و دیگر زمین شکل‌ها، حاصل فرایندهای ژئومورفولوژیکی مسلط در این مناطق است، که شرایط مساعدی را برای قاچاقچیان مواد مخدر فراهم نموده است (عبادی نژاد و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۴۶۷). هرچند که شهرستان سرخس به‌صورت مستقیم با کشور افغانستان هم‌مرز نیست ولی به‌صورت غیرمستقیم تحت تأثیر آن می‌باشد از جمله یکی از راه‌های فرعی برای مرادوات مواد مخدر به کشور و بازارهای آسیای مرکزی و اروپا، می‌باشد و همچنین هم‌جواری این شهرستان با مشهد که گره اتصالی

راه‌های ترانزیتی مواد مخدر در فضا و جغرافیای ترانزیت مواد مخدر است توان بالقوه‌ای برای تبدیل شدن به یکی از مسیرهای مناسب و فرعی جهت ترانزیت و انتقال مواد مخدر به بازارهای آسیای مرکزی و اروپا، با توجه به سیاست‌های کنترل شدید مواد مخدر در کشور، را پیدا کرده است. بدون شک چنین مسیرها و روندهای فضایی پیامدها و آثار نامطلوبی را در فضای مسلط خویش برجای می‌گذارد. با درک این موضوع و اتخاذ استراتژی توسعه مناسب و آمایش این منطقه و ایجاد اشتغال و جلوگیری از مهاجرت مردم این نواحی بسیاری از تهدیدهای بالقوه در این منطقه را می‌توان مهار نمود و حتی در جهت ترانزیت کالاهای اساسی، ایجاد اشتغال، بازارچه‌های مرزی، روابط دوستانه با همسایگان و... گام برداشت، که توجه به امر برنامه‌ریزی برای این شهرستان‌های مرزی را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید.

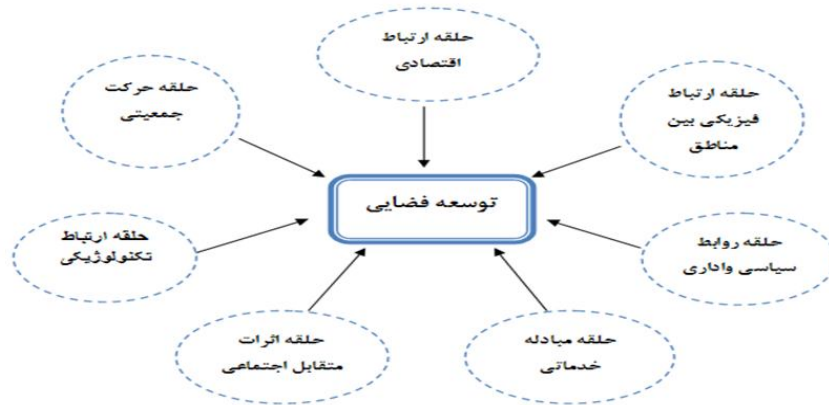
بدون شک نتایج این تحقیق می‌تواند نقطه عطفی، برای توجه برنامه ریزان و کارگزاران در امر توسعه باشد زیرا همواره مرزهای شرقی به دلیل مورفولوژی و همسایگی با کشورهای تولیدکننده مواد مخدر، که سرخس نیز یکی از راه‌های فرعی آن می‌باشد حالت شکننده‌ای دارند و عدم توسعه این نواحی و عقب‌ماندگی آن باعث ایجاد مشکلات اقتصادی و امنیتی در سطوح ملی منطقه‌ای می‌گردد.

مقاله حاضر باهدف تعیین سطوح توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان سرخس، رتبه‌بندی آن‌ها از نظر میزان برخورداری و تحلیل نابرابری‌های فضایی به منظور استفاده در توسعه متوازن نواحی مرزی تدوین گردیده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. برای تعیین و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی، از مدل تاپسیس و ویکور، با انتخاب ۵۰ متغیر در قالب ۷ بعد در سطح دهستان‌های شهرستان سرخس استفاده شده است.

مبانی نظری

قاعده کلی ایجاب می‌کند که قبل از ورود به یک بحث علمی تجربی کلان، در ابتدا مفاهیم و چارچوب نظری مربوط به آن، مورد کنکاش و بررسی قرار گیرد تا ذهنیت لازم برای پرداختن به ابعاد مختلف موضوع فراهم آید. از این رو به اختصار مفاهیم پایه و نظری مرور می‌شود. توسعه به معنای تلاش برای بهبود زندگی، همزاد تاریخ جامعه بشری است، اما توسعه به مفهوم امروزی آن که بیشتر یک مفهوم مقایسه‌ای است، از جمله مفاهیمی است که بیش از هر موضوع دیگری در نیم‌قرن اخیر مورد بحث محافل مختلف قرار گرفته است (جمعه پور، ۱۳۸۹، ص ۵۱). بروکفیلد^۱ در تعریف توسعه می‌گوید: توسعه را باید برحسب پیشرفت به‌سوی اهداف رفاهی نظیر کاهش فقر، بیکاری، و نابرابری تعریف کنیم و به‌طور کلی توسعه جریانی است که علاوه بر اینکه بهبود میزان تولید و درآمد را در بردارد شامل دگرگونی‌های اساسی در ساخت نهادی، اجتماعی، اداری، و دیدگاه‌های عمومی مردم است (خاکپور، باوان پوری، ۱۳۸۸، ص ۱۸۷). در همین راستا برای نیل به توسعه برنامه‌ریزی به‌عنوان اساسی‌ترین ابزار مطرح است و در بردارنده مجموعه‌ای از تصمیم‌ها و خط‌مشی‌ها برای بهره‌برداری مناسب و عقلایی از امکانات و منابع موجود در جهت ارتقاء و تعالی حیات اجتماعی است (رضوانی، ۱۳۹۰، ص ۲). و اما امروزه پارادایم مطرح توسعه پایدار است که انسان و منابع را خردن نظام یک سیستم می‌داند؛ واژه توسعه پایدار از مدت‌ها پیش در مدیریت پاره‌ای از منابع تجدید ناپذیر وجود داشت، اما به‌طور اخص این واژه به‌واسطه کاستی‌های فراوان متغیرهای کمی اقتصادی در تعیین درجه توسعه‌یافتگی از دهه ۱۹۹۰ وارد ادبیات این رشته گردید. مرکز ثقل توسعه پایدار و توسعه انسانی توجه به انسان و عوامل و پدیده‌های پیرامون آن می‌باشد (خاکپور، باوان پوری، ۱۳۸۸، ص ۱۸۸). توسعه پایدار بر پایه اصول اخلاقی مربوط به عدالت میان نسل‌ها (میراث‌نگهداری برابر با بهبود بخشیدن به منابع خدادادی برای آیندگان) میان نژادهای انسانی و درون جامعه قرار گرفته است. به عبارت دیگر مسیر توسعه‌ای است که منافع خالص درازمدت انسان‌ها را به حداکثر می‌رساند (رضوانی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۵).

^۱ Brookfield

شکل شماره ۱: زنجیره توسعه فضایی (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۲۴۱).

در مجموع از زمان آغاز طرح مباحث توسعه و توسعه‌نیافتگی، مکاتب و دیدگاه‌های مختلفی راجع به توسعه و توسعه‌نیافتگی ارائه شده که از جمله آن‌ها می‌توان به مکتب تکاملی توسعه، نظریه نوسازی، دیدگاه مارکسیستی از توسعه و نظریه وابستگی اشاره نمود (کلانتری، ۱۳۸۰، ص ۳۵).

بررسی‌های انجام شده در مورد رابطه‌ی توسعه و امنیت در مناطق مرزی و همچنین ارتباط توسعه و امنیت در مناطق مرزی با توسعه و امنیت داخلی حاوی چند نکته‌ی مهم است:
الف) امنیت و توسعه در مناطق مرزی با ضریب همبستگی بالا، دارای رابطه‌ی مستقیم و دوسویه با یکدیگر می‌باشند. به عبارت دیگر، توسعه و امنیت در مناطق مرزی تأثیرات متقابلی بر یکدیگر دارند، به گونه‌ای که هر اقدامی در فرایند تحقق توسعه، تأثیرهای مستقیمی بر فرایند تحقق امنیت می‌گذارند و بالعکس. به این ترتیب مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه‌نیافته‌تر برخوردارند.

ب) بین عوامل کالبدی و عوامل غیر کالبدی امنیت و توسعه، تأثیرهای مستقیم و متقابلی وجود دارد. لذا تأثیرهای پیچیده و متقابل این عوامل بر هم، نظام یا دستگاهی را تشکیل

می‌دهد که هرگونه اقدامی در تقویت هر یک از عوامل مزبور، تأثیرات متقابلی را بر عوامل دیگر می‌گذارد. این بدان معناست که هرگاه در منطقه‌ای طرح‌های توسعه فیزیکی مانند احداث تأسیسات تولیدی صنعتی، کشاورزی، تجاری و خدماتی به موردا اجرا گذاشته می‌شود، شاخص‌های توسعه‌ی غیر فیزیکی همچون سواد، هم‌گرایی اجتماعی و فرهنگی، هم‌گرایی با دولت مرکزی و نیز شاخص‌های امنیت، مانند بزه‌کاری و عبور غیرقانونی از مرز و آنچه به‌طور عمومی ناامنی خوانده می‌شود را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در نتیجه می‌توان تصریح کرد که هرگاه ناامنی در منطقه گسترش یابد و جو آرام و امن لازم برای توسعه‌ی آن منطقه محقق نشود، عوامل و عناصر مؤثر بر توسعه از آن منطقه کوچ کرده و منطقه با شرایط توسعه‌نیافتگی مواجه می‌گردد.

ج) امنیت و توسعه در مناطق مرزی ارتباط مستقیم و متقابلی با توسعه و امنیت ملی دارد و هر اقدام مؤثر بر امنیت یا توسعه‌ی مناطق مرزی، تأثیرهایی با نسبت‌های متفاوت بر توسعه و امنیت ملی می‌گذارد. اقداماتی که بر توسعه و امنیت ملی اثر می‌گذارند نیز به نسبت‌های متفاوت بر توسعه‌ی امنیت مناطق مرزی مؤثرند. به عبارت دیگر، توسعه در مناطق مرزی نقش تعیین‌کننده‌ای در فرآیند تحقیق امنیت فراگیر در کل جامعه دارد.

د) تحقق رابطه‌ی منطقی میان امنیت و توسعه در مناطق مرزی، مستلزم توجه خاص و جامع‌نگر به مؤلفه‌های توسعه‌ای مؤثر بر امنیت و مؤلفه‌های امنیتی مؤثر بر توسعه است. چنین ارتباطی مستلزم برخورداری از دیدگاهی منسجم و نظام‌مند میان دو مؤلفه توسعه و امنیت می‌باشد و عدم تعادل منطقه‌ای فضایی میان مناطق مرکزی (مرکز) و مرزی (پیرامون) منجر به کاهش امنیت مطلوب در مناطق مرزی می‌گردد.

ه) برنامه‌ریزی توسعه‌ای در مناطق مرزی مستلزم توجه به سطوح محلی و منطقه‌ای، ملی، فراملی و جهانی امنیت بوده و هرگونه برنامه‌ریزی توسعه‌ای در مناطق مرزی، مستلزم تأمین زیرساخت‌های امنیتی لازم (تأسیسات دو منظوره نظامی و عمرانی) متناسب با مقتضیات زمانی و مکانی می‌باشد. میان سلسله‌مراتب توسعه‌ای و سلسله‌مراتب امنیتی مناطق مرکزی و مناطق مرزی، رابطه‌ی متقابل وجود دارد. برقراری چنین رابطه‌ای تحقق تعادل توسعه‌ای و

تعداد امنیتی را فراهم می‌آورد. از این جهت، توسعه در مناطق مرزی توجه به ابعاد فیزیکی و غیر فیزیکی را می‌طلبد.

(و مناطق مرزی به‌مثابه یک جزء یا زیرسیستم از سیستم کل کشور، در صورتی می‌تواند به وظایف خود هماهنگ و معتدل عمل کند که اجزاء و عناصر درونی آن بتوانند به‌طور مداوم تعاملات لازم بین خود را برقرار سازند) (عندلیب، ۱۳۸۰، صص ۱۹۷-۱۹۵).

مفهوم مرز:

مرز از جمله مفاهیمی است که در عرصه‌های گوناگون سیاسی، تجاری، فرهنگی و جغرافیایی کاربردهای متفاوتی پیدا می‌کند. مرز به دو مفهوم عینی مانند مرزهای رسمی کشورها، و یا ذهنی به کار می‌رود؛ مانند مرزهای عقیدتی. همچنین می‌تواند باز، بسته یا ضعیف و قوی باشد (عزتی، ۱۳۶۸، ص ۱۵۰).

مفهوم آمایش مناطق مرزی:

آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوبی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه‌ی مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه، لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود (عندلیب، ۱۳۸۰، ص ۱۴).

پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعات فراوانی در مقیاس جهانی و ایران طبق این دو مدل (ویکور و تاپسیس) صورت گرفته است مثلاً شین در سال ۲۰۰۷ در مطالعه‌ای به بسط مدل تاپسیس در تصمیم‌گیری‌های گروهی پرداخته است. نتایج حاکی از آن است که مدل تاپسیس نسبت به سایر مدل‌ها بسیار قوی و اثربخش می‌باشد در مطالعه دیگر شهادت حسین در سال ۲۰۰۹ در مطالعه‌ای با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره و GIS^۱، اقدام به ارزیابی توان اکولوژیک منطقه چیتاگونگ بنگلادش با ۱۴ لایه و تعیین وزن هر کدام از لایه‌ها نموده‌اند (کنعانی، بابا زاده، ۱۳۹۰، ص ۲۴).

^۱ geographical information system

در سطح ایران برخی از عمده‌ترین منابع مرتبط با موضوع پژوهش در جدول (۱) آمده است.

جدول شماره ۱: خلاصه مقالات پژوهشی مرتبط با موضوع تحقیق حاضر

مؤلف	سال	عنوان مقاله	شاخص‌ها	نتایج تحقیق‌ها
بدری، اکبریان رونیزی، جواهری	۱۳۸۵	تعیین سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان کامیاران	۳۴ شاخص زیربنایی، بهداشتی، درمانی، آموزشی، فرهنگی، اقتصادی، جمعیتی	ضریب توسعه‌یافتگی بین دهستان‌های شهرستان کامیاران متفاوت بوده و دارای اختلاف است.
امینی نژاد، بیک محمدی، حسینی ابری	۱۳۸۷	تحلیل درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در استان بوشهر	شاخص آموزشی، بهداشتی، ارتباطی، زیربنایی، تولیدی، خدماتی	۱۵/۴ درصد دهستان‌ها در گروه دهستان‌های برخوردار، ۳۸/۵ درصد در گروه نیمه برخوردار، و ۴۶/۱ درصد در گروه محروم قرار دارند.
خاکپور، باوان پوری	۱۳۸۸	بررسی و تحلیل نابرابری در سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر مشهد	شاخص‌های بهداشتی-درمانی، مذهبی، اجتماعی-فرهنگی، ورزشی-تفریحی، اداری-خدماتی، علمی-پژوهشی	۲۵ درصد مناطق شهری مشهد خیلی برخوردار، ۲۵ درصد مناطق برخوردار، ۸/۳ درصد متوسط، ۲۵ درصد مناطق محروم و بالاخره ۱۶/۷ درصد مناطق خیلی محروم بوده‌اند.
بیات	۱۳۸۸	سنجش توسعه‌یافتگی روستاهای بخش کوار شهرستان شیراز با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای	۲۲ شاخص زیر بنایی، ارتباطات، بهداشت و درمان، آموزشی، سیاسی-اداری، انتظامی	تفاوت‌ها و نابرابری‌ها در سطح روستاهای بخش کوار لزوم اجرای برنامه‌ها و طرح‌های هدفمند را برای توسعه متوازن ایجاب می‌کند.
زیاری، سرخ کمال، زنجیرچی	۱۳۸۹	بررسی و رتبه‌بندی درجه توسعه‌یافتگی	شاخص‌های بهداشتی-درمانی، کالبدی	ضریب پراکندگی ۰/۳ بوده که بیانگر وجود تفاوت و

شهرستان‌های استان خراسان رضوی	کشاورزی، زیربنایی، توسعه و عمران روستایی، اقتصادی، فرهنگی	شهرستان‌های استان خراسان رضوی	شهرستان‌های استان خراسان رضوی	شهرستان‌های استان خراسان رضوی
براهیم‌زاده، اسکندری ثانی، اسمعیل نژاد	۱۳۸۹	کاربرد تحلیل عاملی در تبیین الگوی فضایی توسعه در ایران	۳۵ شاخص فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، زیربنایی	اختلاف و نابرابری در دهه‌های اخیر بین شهرستان‌های کشور در حال افزایش بوده است.
مؤمنی، صابر	۱۳۸۹	تعیین سطح توسعه یافتگی شهر نائین در استان اصفهان	۳۰ شاخص فرهنگی، بهداشتی، نهادی، کالبدی	تمرکز امکانات و خدمات در مرکز استان مشهود است.
ضرابی، تبریزی	۱۳۹۰	تعیین سطح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان مازندران- رویکرد تحلیل عاملی	۳۷ شاخص اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی-درمانی، خدماتی	میزان توسعه در سطح شهرستان‌های استان متعادل نبوده است.
سرور، موسوی	۱۳۹۰	ارزیابی توسعه پایدار شهرهای استان آذربایجان غربی	شاخص‌های جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی درمانی، فرهنگی، زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات، کالبدی	شهرهای بزرگ توسعه یافته‌اند و شهرهای کوچک بدون توسعه باقی مانده‌اند.
ملکی، حسین زاده دلیر	۱۳۸۸	رتبه‌بندی نواحی شهری از نظر شاخص‌های توسعه پایدار با استفاده از روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی (شهر ایلام)	شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، زیرساخت آموزشی، زیرساخت درمانی، زیرساخت فرهنگی، زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی-اجتماعی	از ۱۴ ناحیه شهری دو ناحیه نیمه پایدار و دوازده ناحیه دیگر ناپایدار بوده و هیچ کدام از نواحی شهری پایدار نبوده‌اند.
ایلکا، دین‌پناه	۱۳۹۰	پهنه‌بندی سکونت‌گاه‌های مرزی کشور از طریق تکنیک	شاخص‌های سیستم محیط زیست، اجتماعی، اقتصادی، ژئوپلیتیکی	بیشترین سطح توسعه یافتگی بخش‌های مرزی به استان‌های خراسان شمالی و

<p>شکاف بسیار عمیق در سطح مناطق روستایی استان‌های وجود دارد.</p>	<p>شاخص‌های جمعیتی، اقتصادی، آموزشی، رفاهی، زیربنایی</p>	<p>تعیین و تحلیل سطوح برخورداری مناطق روستایی است آن‌های کشور با بهره‌گیری از روش تاکسونومی عددی و تحلیل خوشه‌ای</p>	<p>۱۳۸۹</p>	<p>تقوایی، نوروزی آوارگانی</p>
--	--	--	-------------	--------------------------------

(مأخذ، نگارندگان، ۱۳۹۵).

پیشینه و سوابق نظری پژوهش نشان می‌دهد که منابع مرتبط علمی بسیاری در خصوص تعیین و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی فضاها با استفاده از مدل‌های سطح‌بندی در سطح کشور انجام گرفته است؛ اما این موضوع در سطح مناطق مرزی و به‌خصوص در مورد دهستان‌ها و روستاها بسیار کم کار شده است و به مسائل امنیتی و نقش بسیار مهم مناطق مرزی به‌خصوص دهستان‌ها و روستاها در ایجاد امنیت و کاهش آسیب‌پذیری اجتماعی بسیار کم توجه شده است. علاوه بر این‌ها به‌طور اختصاصی این موضوع در سطح شهرستان سرخس کار نشده است. این پژوهش ضمن ادامه‌ی روند پژوهش‌های قبلی توانسته است با استفاده از دو مدل رتبه‌بندی تاپسیس و ویکور و مقایسه‌ی نتایج مدل‌ها باهم در نهایت به تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری از پژوهش موردنظر بپردازد.

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش بنا بر ماهیت آن توصیفی - تحلیلی و برحسب هدف آن توسعه‌ای می‌باشد؛ که ضمن بیان ویژگی‌های نماگرها به ارتباط و میزان همبستگی آن‌ها نیز پرداخته شده است. ماهیت جمع‌آوری اطلاعات، کمی و به شیوه اسنادی - کتابخانه‌ای از اطلاعات آماری مربوط به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ اخذ گردیده است. قلمرو گسترده مکانی پژوهش، کلیه دهستان‌های سرخس بر اساس تقسیمات اداری - سیاسی سال ۱۳۹۰ بوده است. با توجه به اینکه شاخص‌ها ارقامی هستند برای اندازه‌گیری و

سنجش نوسان عوامل متغیر در طول زمان، در این پژوهش از شاخص های ترکیبی استفاده شده است بدین منظور ۵۰ شاخص در هفت بعد شامل آموزشی، اقتصادی، زیربنایی-کالبدی، فرهنگی- ورزشی، بهداشتی، بازرگانی و خدماتی، ارتباطات و حمل و نقل بر اساس شناسنامه آبادی های سال ۱۳۹۰ استخراج گردیدند؛ که در قدم نخست، اعداد خام آبادی های دارای سکنه، نسبت به جمعیت نسبت گیری شدند. در مدل تاپسیس و ویکور برای استانداردسازی داده ها و متوازن کردن تأثیر شاخص ها در نتیجه نهایی، از روش وزن دهی آنتروپی شانون استفاده گردیده است. سپس برای تجزیه و تحلیل داده ها و تعیین سطوح توسعه یافتگی مدل ویکور و تاپسیس توأم باهم جهت روایی تحقیق استفاده شدند.

مدل TOPSIS

مدل تاپسیس توسط هوانگ و یون در سال ۱۹۸۱، پیشنهاد شد. اساس این تکنیک، بر این مفهوم استوار است که گزینه ی انتخابی، باید کمترین فاصله را با راه حل ایده آل مثبت و بیشترین فاصله را با راه حل ایده آل منفی داشته باشد (مؤمنی، ۱۳۹۳، ص ۲۱).

مراحل انجام روش تاپسیس:

۱. کمی کردن و بی مقیاس سازی ماتریس تصمیم (N)

۲. به دست آوردن ماتریس بی مقیاس موزون (V)

۳. تعیین راه حل ایده آل مثبت و راه حل ایده آل منفی

۴. به دست آوردن میزان فاصله ی هر گزینه تا ایده آل مثبت و منفی

۵. تعیین نزدیکی نسبی (CL) هر گزینه به راه حل ایده آل

۶. رتبه بندی گزینه ها

مدل VIKOR

تکنیک ویکور برای بهینه‌سازی مسائل چندمعیاره در سیستم‌های پیچیده معرفی شده است (اختیاری، ۱۳۹۱، ص ۱۶۱). ویکور یک روش تصمیم‌گیری چندمعیاره برای حل یک تصمیم‌گیری گسسته با معیارهای نامتناسب واحدهای اندازه‌گیری مختلف و متعارض توسط اپروکویک و تزنگ ایجاد شده است (امیری، ۱۳۸۹، ص ۱۷۱). برای به کارگیر این روش گام‌های زیر را طی می‌کنیم:

۱. تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری
۲. بی‌مقیاس سازی داده‌های ماتریس تصمیم‌گیری
۳. وزن‌دار کردن ماتریس نرمال
۴. تعیین مقادیر بالاترین و پایین‌ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی
۵. تعیین شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R)
۶. محاسبه مقدار Q و رتبه‌بندی نهایی گزینه‌ها

جدول شماره ۲: متغیرهای تحقیق

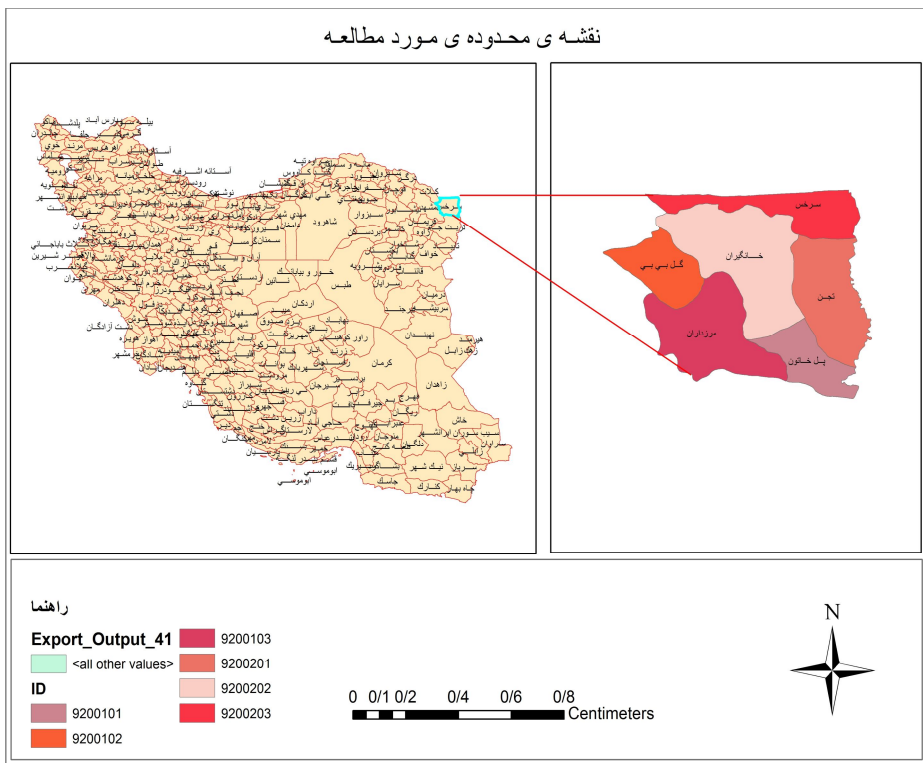
ابعاد	شاخص‌های مورد مطالعه به نسبت جمعیت
بعد آموزشی	نسبت دبستان به جمعیت بالای ۶ ساله، نسبت روستا مهد به جمعیت زیر ۶ ساله، نسبت مدرسه راهنمایی دخترانه به جمعیت بالای ۶ سال، نسبت مدرسه راهنمایی پسرانه به جمعیت بالای ۶ سال، نسبت مدرسه راهنمایی مختلط به جمعیت بالای ۶ سال، نسبت دبیرستان پسرانه به جمعیت بالای ۶ سال، نسبت دبیرستان دخترانه به جمعیت بالای ۶ سال، نسبت هنرستان دخترانه به جمعیت بالای ۶ سال، نسبت هنرستان پسرانه به جمعیت بالای ۶ سال، نرخ باسوادی کل، نرخ باسوادی زنان، نرخ باسوادی مردان
بعد اقتصادی	نسبت جمعیت شاغل به جمعیت فعال، نسبت جمعیت شاغل به جمعیت فعال زنان، نسبت جمعیت شاغل به جمعیت فعال مردان
بعد زیربنایی	نسبت واحد مسکونی به خانوار، نسبت روستاهای دارای آب‌لوله‌کشی به کل روستاهای دهستان، نسبت روستاهای دارای گاز لوله‌کشی به کل روستاهای دهستان، نسبت روستاهای

دارای شبکه سراسری برق به کل روستاهای دهستان، نسبت روستاهای دارای تصفیه‌ی آب به کل روستاهای دهستان	
نسبت صندوق پست به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت دفتر پست به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت دفتر مخابرات به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت دفاتر ICT به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت دسترسی عمومی به اینترنت به ازای ۱۰۰ نفر، نسبت دسترسی به روزنامه و مجله به ازای ۱۰۰ نفر، نسبت دسترسی به وسایل نقلیه عمومی به ۱۰۰ نفر، نسبت دسترسی به راه آهن به ازای ۱۰۰ نفر	بعد ارتباطات و حمل و نقل
نسبت بوستان به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت کتابخانه عمومی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت زمین ورزشی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت سالن ورزشی به ۱۰۰ نفر جمعیت	بعد فرهنگی-ورزشی
نسبت روستاهای دارای حمام عمومی به کل روستاها دهستان، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت داروخانه به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت خانه بهداشت به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت پایگاه بهداشت روستایی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت مرکز تسهیلات زایمان به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت پزشک به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت دندان پزشک به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت بهیار و ماما به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت آزمایشگاه و رادیولوژی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت سامانه جمع آوری زباله به ۱۰۰ نفر جمعیت	بعد بهداشتی و درمانی
نسبت پایگاه آتش نشانی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت شرکت تعاونی روستایی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت فروشگاه تعاونی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت نانوايي به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت بانک به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت تعمیرگاه ماشین آلات کشاورزی به ۱۰۰ نفر جمعیت، نسبت جایگاه سوخت به ۱۰۰ نفر جمعیت	بعد بازرگانی و خدماتی
۵۰ شاخص	جمع : ۷ بعد

مأخذ، نگارندگان، ۱۳۹۵.

منطقه مورد مطالعه

برای انجام هر پژوهش جغرافیایی به ویژه از نوع کاربردی آن، تعیین یک ناحیه یا منطقه و نمونه‌های مطالعاتی، ضرورتی اجتناب ناپذیر است. در این مطالعه نیز شهرستان سرخس مورد آزمون قرار گرفته است. این شهرستان به مرکزیت یکی از شهرستان‌های تابع استان خراسان رضوی است؛ که در مختصات ۶۰ درجه و ۱۶ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱۴ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۵ درجه و ۵۳ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۹ دقیقه عرض جغرافیایی واقع شده است (فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های کشور، ۱۳۸۴، ص ۵).

شکل شماره ۲: موقعیت شهرستان سرخس و دهستان‌های آن در استان خراسان رضوی (منبع، ترمسیم نگارندگان، نگارندگان، ۱۳۹۵).

شهرستان سرخس با مساحت ۵۳۹۴ کیلومترمربع در شمال شرقی استان خراسان رضوی قرار گرفته است و از شمال و شرق به کشور ترکمنستان، از شمال غرب به شهرستان کلات، از غرب و جنوب غرب به شهرستان مشهد و از جنوب به شهرستان تربت جام محدود می‌گردد. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، دارای ۸۹۹۵۶ نفر جمعیت بوده است، که از این تعداد ۳۸۷۲۱ نفر ساکن در نقاط شهری (۴۳/۵ درصد) و ۵۱۲۳۵ نفر ساکن در نقاط روستایی (۵۶/۹۵ درصد) بوده‌اند (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۰، ص ۱۷).

یافته‌های تحقیق

در این مرحله با استفاده از تکنیکها و مدل‌های اشاره شده در روش تحقیق به تجزیه و تحلیل وضعیت توسعه یافتگی ۶ دهستان موجود در شهرستان سرخس پرداخته شده است. رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان سرخس بر اساس تکنیک ویکور

جدول شماره ۳: مقدار محاسبه شده‌ی S و R و Q در دهستان‌های مورد مطالعه

رتبه‌بندی نهایی	دهستان	R	دهستان	S	دهستان	Q	دهستان
۱	تجن	۰/۰۳۱	تجن	۰/۹۹۷	تجن	۰/۰۰۰	تجن
۲	سرخس	۰/۰۲۹	خانگیران	۰/۸۴۵	خانگیران	۰/۰۰۴	سرخس
۳	گل بی‌بی	۰/۰۳۲	سرخس	۰/۹۸۹	سرخس	۰/۰۰۵	گل بی‌بی
۴	خانگیران	۰/۰۱۶	پل خاتون	۰/۴۵۷	پل خاتون	۰/۰۸۰	خانگیران
۵	پل خاتون	۰/۰۳۲	گل بی‌بی	۰/۹۹۴	گل بی‌بی	۰/۶۳۱	پل خاتون
۶	مرزداران	۰/۰۰۲	مرزداران	۰/۰۰۳	مرزداران	۰۰۰/۱	مرزداران

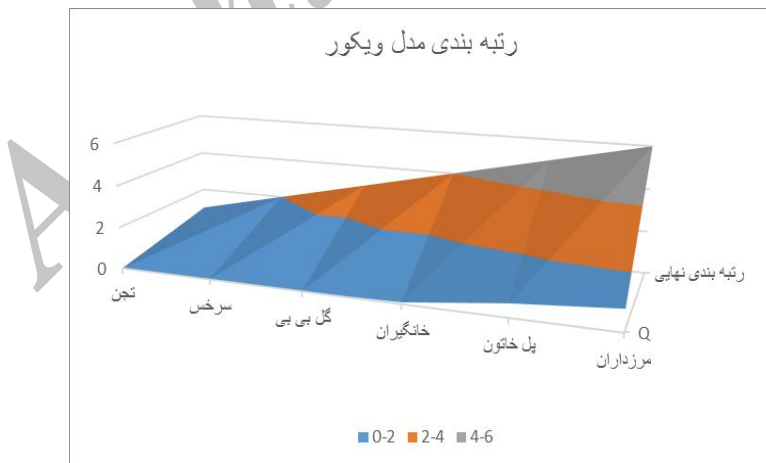
منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵).

رتبه‌بندی نهایی در مدل ویکور بر اساس مقادیر محاسبه شده‌ی S و Q و R به دست می‌آید به این صورت که دهستانی که کمترین مقدار Q را به دست آورده به عنوان بهترین و برخوردارترین دهستان از لحاظ سطوح توسعه یافتگی شناخته می‌شود. که در این رتبه‌بندی دو شرط باید لحاظ شود تا از صحت نتایج به دست آمده بتوان اطمینان حاصل کرد.

۱: اگر گزینه‌ی A_۱ و A_۲ در میان M گزینه رتبه‌ی اول و دوم را داشته باشند، باید رابطه‌ی زیر برقرار باشد

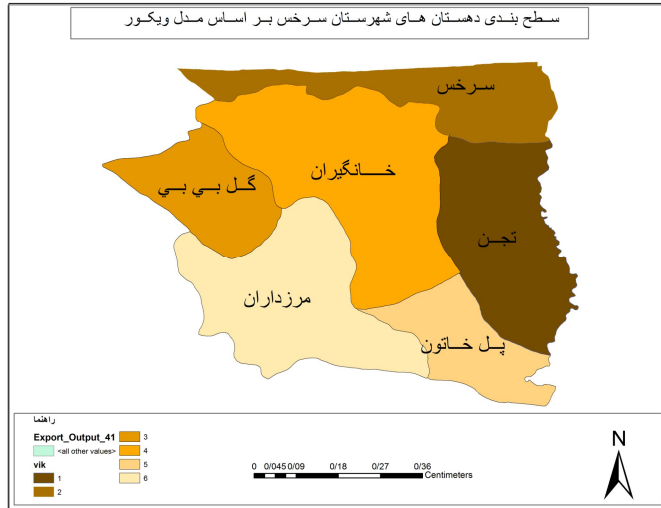
$$Q(A_2) - Q(A_1) \geq \frac{1}{m-1}$$

۲: گزینه‌ی A₁ باید حداقل در یکی از گروه‌های R و S به‌عنوان رتبه‌ی برتر شناخته شود. اگر شرط نخست برقرار نباشد هر دو گزینه به‌عنوان بهترین گزینه شناخته می‌شوند. اگر شرط دوم برقرار نباشد هر دو گزینه به‌عنوان گزینه‌ی برتر شناخته می‌شوند. با توجه به محاسبات انجام‌شده و مقدار به‌دست‌آمده از Q شرط اول برقرار نیست چون مقدار $Q(A_2) - Q(A_1) = 0.004$ شده است و مقدار کسر برابر با ۰/۲ شده است که در اینجا ۰/۰۰۴ بزرگ‌تر یا مساوی ۰/۲ نیست و از آن کوچک‌تر است، در نتیجه هر دو گزینه یعنی تجن و سرخس بهترین گزینه‌های ما هستند. اما چون شرط دوم طبق محاسبات انجام‌شده برقرار است و گزینه‌ی A₁ یا همان دهستان تجن در گروه‌های R و S هم به‌عنوان رتبه‌ی برتر شناخته‌شده است، پس برترین گزینه‌ی ما از لحاظ سطح توسعه‌یافتگی دهستان تجن می‌باشد. در کل نتایج حاصل از مدل ویکور نشان داد که دهستان تجن و سرخس به‌عنوان برخوردارترین دهستان‌های شهرستان سرخس و دهستان‌های پل خاتون و مرزداران هم به‌عنوان محروم‌ترین دهستان‌های این شهرستان معرفی گردیدند.

شکل شماره ۳: رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان سرخس بر اساس مدل ویکور (منبع: ترسیم نگارندگان، ۱۳۹۵).

همان‌طور که در شکل شماره ۳ نشان داده شده مقدار Q در روستای تجن و سرخس کمترین مقدار را گرفته که به‌عنوان برخوردارترین دهستان‌های این شهرستان معرفی شدند.

شکل شماره ۴: رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان سرخس بر اساس مدل ویکور (منبع: ترسیم نگارندگان، ۱۳۹۵).

رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان سرخس بر اساس تکنیک تاپسیس

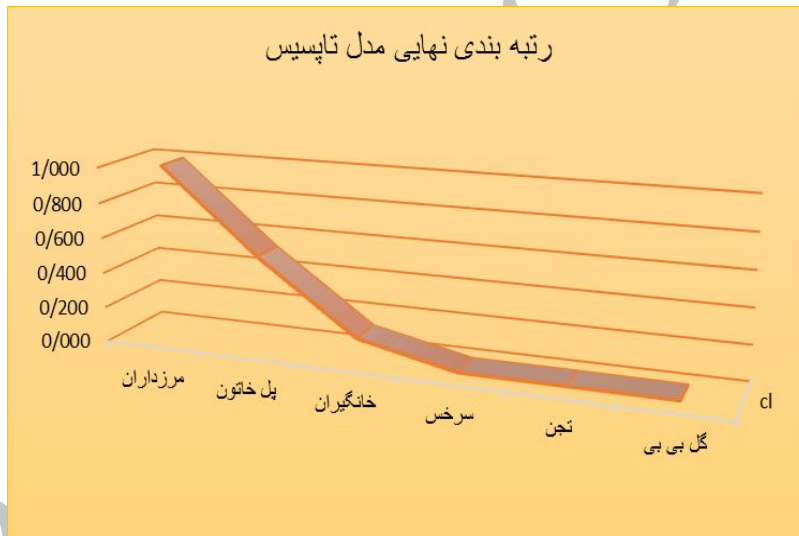
جدول شماره ۴: رتبه‌بندی نهایی مدل تاپسیس

دهستان	مقدار A1	رتبه‌بندی نهایی
مرزداران	۰/۹۹۹	۱
پل خاتون	۰/۵۲۷	۲
خانگیران	۰/۱۲۷	۳
سرخس	۰/۰۰۴	۴
تجن	۰/۰۰۴	۵

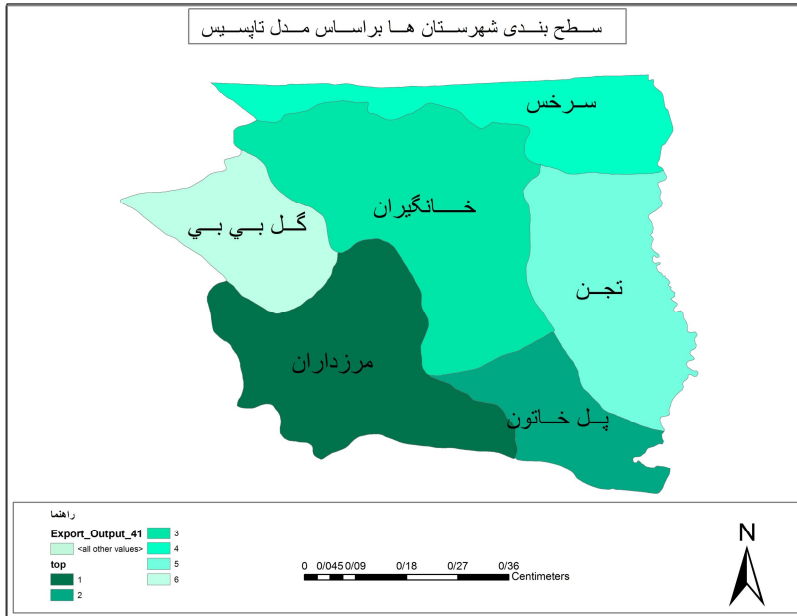
گل بی بی	۰/۰۰۱	۶
----------	-------	---

منبع: (محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۵).

در مدل تاپسیس مقدار عددی به دست آمده از مرحله‌ی آخر یعنی CL ملاک رتبه‌بندی نهایی قرار می‌گیرد. بدین صورت که رتبه‌بندی نهایی از بزرگ به کوچک انجام می‌شود برعکس مدل ویکور که رتبه‌بندی آن از کوچک به بزرگ انجام می‌باشد. نتایج حاصل از محاسبات مدل تاپسیس در این پژوهش نشان داد که دهستان‌های مرزداران و پل خاتون به‌عنوان برخوردارترین و دهستان‌های تجن و گل بی بی هم به‌عنوان محروم‌ترین دهستان‌های این شهرستان معرفی گردیدند.

شکل شماره ۵: رتبه‌بندی نهایی مدل تاپسیس (منبع، ترسیم نگارندگان، ۱۳۹۵).

شکل شماره ۶: رتبه بندی نهایی بر اساس مدل تاپسیس (توسیم، نگارندگان، ۱۳۹۵).

همان طور که در شکل شماره ۵ و ۶ می بینیم دهستان مرزداران و پل خاتون به عنوان توسعه یافته ترین و برخوردارترین دهستان های شهرستان سرخس و دهستان های گل بی بی و تجن هم به عنوان محروم ترین دهستان های این شهرستان معرفی می گردند.

بحث و نتیجه گیری

توسعه ای پایدار و امنیت پایدار مفاهیمی به هم مرتبط می باشند که اهمیت آن ها در مناطق مرزی بیش از سایر مناطق است. امنیت پایدار در مناطق مرزی با توسعه و عدالت سرزمینی و البته پایداری سکونتگاه های روستایی مناطق مرزی، رابطه ای مستقیم دارد. پایداری سکونتگاه های روستایی در ابعاد مختلف می تواند نقش مؤثری در توسعه امنیت منطقه ای داشته باشد. عدم توجه به توسعه پایدار مناطق مرزی، تخلیه ای سکونتگاه های مرزی، خالی شدن مناطق مرزی از جمعیت، ایجاد حفره های امنیتی و... را در بر خواهد داشت. از طرف دیگر، هرگونه سیاست گذاری توسعه ای و امنیتی در مناطق مرزی، مستلزم تأمین

زیرساخت‌های لازم و تأکید بر بهره‌برداری بهینه از توانمندی‌های انسانی و طبیعی این مناطق بوده و عامل مهمی در راستای بسط اقتدار همه‌جانبه‌ی کشور می‌باشد.

از مطالعه، بررسی و تحلیل داده‌ها و متغیرهای ۵۰ گانه موجود در این پژوهش، موارد زیر قابل استنتاج است. با توجه به بررسی و مقایسه درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان سرخس می‌توان بیان کرد وجود ناهمگنی و عدم تعادل از نظر توسعه بین دهستان‌های شهرستان مشهود است. با توجه به اینکه تکنیک تاپسیس و ویکور دارای توابع مطلوبیت متفاوتی هستند، همان‌گونه که انتظار می‌رفت باید دارای نتایج متفاوتی می‌شدند، که در این پژوهش هم نتایج رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان سرخس هم بر اساس این دو تا تکنیک کاملاً متفاوت شدند. نتایج حاصل از رتبه‌بندی دهستان‌های شهرستان سرخس بر اساس مدل ویکور نشان داد که دهستان تجن و سرخس برخوردارترین و دهستان‌های گل بی‌بی و مرزداران هم محروم‌ترین دهستان‌های این شهرستان هستند. در مدل تاپسیس به دلیل متفاوت بودن توابع مطلوبیت آن با مدل ویکور نتایج متفاوت‌تری به دست آمد. بر اساس نتایج به دست آمده از مدل تاپسیس دهستان‌های مرزداران و پل خاتون برخوردارترین و دهستان‌های گل بی‌بی و تجن هم به عنوان محروم‌ترین دهستان‌های این شهرستان معرفی گردیدند. که در هر دو مدل تقریباً دهستان سرخس از وضعیت توسعه‌یافتگی بیشتری برخوردار است. برخلاف تصور رایج که دهستان‌های منطقه مرزی را محروم‌تر می‌دانند در اینجا بر اساس داده‌ها و مطالعات انجام شده می‌توان نتیجه‌گیری نمود که این وضعیت درباره‌ی دهستان‌های شهرستان سرخس صحت ندارد و این به نظر می‌رسد به دلیل اقدام‌های مناسبی است که دولت‌های پیشین جهت توسعه شرق کشور انجام داده‌اند که از جمله‌ی این اقدامات می‌توان اختصاص دادن منطقه آزاد به شهرستان سرخس را بیان کرد که سبب رونق بازارهای مرزی آن گردیده و سبب شده دهستان‌های مرزی از دهستان‌های داخلی شهرستان سرخس توسعه یافته‌تر باشند. مسئله‌ی مهمی که در این پژوهش به آن اشاره شد مبنی بر این که دهستان‌های مرزی شهرستان سرخس به خصوص دهستان تجن و

سرخس باید دارای حالت شکننده‌ای باشند و به خصوص قاچاق مواد مخدر از افغانستان باعث شکل‌گیری نوعی حالت ناامنی و بی‌ثباتی در منطقه شده باشد، با مشاهده‌ی نتایج این پژوهش می‌توان بیان کرد در مورد این شهرستان به دلیل اقدامات مناسب و پیشگیرانه‌ی دولت چنین امری صدق نمی‌کند. دو دهستان مرزی این شهرستان به عنوان توسعه‌یافته‌ترین و برخوردارترین دهستان‌های این شهرستان شناخته شدند و به تناسب این برخورداری میزان ناامنی و بحث قاچاق مواد مخدر بسیار کم می‌شود. بعلاوه این دهستان‌ها به دلیل توان‌های محیطی و آب‌های سطحی شرایط مساعدی را برای عمران و آبادانی پیدا کرده‌اند که نزدیک به ۵۶ درصد جمعیت دهستان‌ها را در خود جای داده‌اند. این می‌تواند الگوی مناسبی برای به‌کارگیری اقدامات انجام‌شده برای سایر نواحی مرزی شرق کشور باشد. می‌توان بیان کرد هرچند ناحیه مرزی دهستان‌های سرخس بر اساس مدل‌های رتبه‌بندی توسعه‌یافته‌تر از بقیه‌ی دهستان‌های این شهرستان هستند، ولی با این حال این نکته را یادآور می‌شویم که با شرایط مطلوب و ایده آل فاصله‌ی بسیاری دارند. همان‌گونه که اشاره شد عدم توجه به مرزهای شرق کشور به دلیل شکننده و آسیب‌پذیر بودن این نواحی به دلایل مطرح‌شده می‌تواند تحدیدهای بالقوه را بالفعل نماید ولی با این‌الگو می‌توان گفت حداقل سیاست‌های پیش رو می‌تواند از بار مشکلات نواحی مرزهای شرق کشور که حساسیت‌ها را برانگیخته است بکاهد. در شهرستان سرخس می‌توان با متعادل کردن الگوی توزیع و همچنین تمرکززدایی از برخی از دهستان‌ها به منظور بهره‌مند کردن تمامی ساکنان دهستان‌های این شهرستان از مزومات توسعه برای رسیدن به عدالت اجتماعی و عدالت فضایی با توجه به پتانسیل‌ها، نیازها، و شرایط موجود در هر منطقه تلاش کرد، تا بتوان مناطق محرم را شناسایی و در اولویت برنامه‌ریزی توسعه قرار داد. که نتیجه چنین امری کاهش شکاف در ابعاد توسعه بین دهستان‌های این شهرستان و کاهش ناامنی و جلوگیری از تخلیه‌ی جمعیت در این دهستان‌ها می‌گردد.

ارائه پیشنهادها:

بر اساس نتایج حاصل از تحقیق و مطالعات به‌عمل‌آمده در بخش پایانی، توصیه و پیشنهاد های کلی که به نظر می‌رسد باید توسط برنامه ریزان و مجریان توسعه و امنیت مناطق مرزی رعایت شود، ارائه می‌گردد:

۱. شناساندن مرز به‌عنوان یک فرصت و نه تهدید.
۲. تلاش در جهت کاهش فاصله‌ی طبقاتی در این مناطق و افزایش رفاه عمومی.
۳. توجه به عمران و توسعه‌ی مناطق مرزی و کاهش محرومیت‌ها.
۴. انجام مطالعات در جهت شناخت مشکلات و مسائل مناطق مرزی و مطالعه و شناخت توان‌ها و منابع محلی و منطقه‌ای.
۵. احداث، تکمیل و بهسازی راه‌های ارتباطی منتهی به مرز.
۶. توجه بیشتر به بازارچه‌های مرزی در توسعه‌ی روستاهای منطقه.
۷. توجه به ظرفیت‌های معدنی در راستای اشتغال‌زایی روستاییان.
۸. حمایت و ارائه‌ی تسهیلات به روستاییان در توسعه‌ی تولیدی و اقتصادی خاص.
۹. ظرفیت‌سازی اقتصادی بر اساس مزیت‌های محلی سکونت‌گاه‌های روستایی پهنه‌های مرزی.
۱۰. ساماندهی قابلیت دسترسی به خدمات، بهسازی و ارتقاء کیفیت مسکن و بهبود کیفیت زندگی ساکنان روستاهای پهنه‌های مرز.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ اسکندری ثانی، محمد و اسمعیل نژاد، مرتضی (۱۳۸۹). کاربرد تحلیل عاملی در تبیین الگوی فضایی توسعه و توسعه‌نیافتگی شهری - منطقه‌ای در ایران. مجله جغرافیا و توسعه. شماره ۱۷. صص ۲۸-۷.
- اختیاری، مصطفی (۱۳۹۱). معرفی یک روش ویکور توسعه‌یافته برای رتبه‌بندی اعتباری مشتریان بانک‌ها. فصلنامه مطالعات مدیریت صنعتی. شماره ۲۵. صص ۱۸۰-۱۶۱.

- امیری، مقصود (۱۳۸۹). تصمیم‌گیری گروهی برای انتخاب ابزار ماشین با استفاده از روش ویکور فازی. فصلنامه مطالعات مدیریت صنعتی، شماره ۱۶. صص ۱۸۸-۱۶۷.
- امینی نژاد، غلام‌رضا؛ بیک محمدی، حسن و حسینی ابری، سید حسن (۱۳۸۷). تحلیل درجه توسعه‌یافتگی دهستان‌های حوزه تأسیسات پارس جنوبی در استان بوشهر. صص ۱۴۴.
- ایلکا، شهاب؛ دین‌پناه، غلام‌رضا (۱۳۹۰). پهنه‌بندی سکونت‌گاه‌های مرزی کشور از طریق تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده آل. نشریه پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی. شماره ۲. صص ۱-۱۴.
- بدری، سید علی؛ اکبریان رونیزی، سید رضا، جواهری، حسن (۱۳۸۵). تعیین سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان کامیاران. نشریه تحقیقات جغرافیایی. شماره ۳. صص ۱۳۰-۱۱۶.
- بیات، مقصود (۱۳۸۸). سنجش توسعه‌یافتگی روستاهای بخش کوار شهرستان شیراز با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای. شماره ۳۳. صص ۱۳۱-۱۱۳.
- تقوایی، مسعود؛ نوروزی‌آورگانی، اصغر (۱۳۸۹). تعیین و تحلیل سطوح برخورداری مناطق روستایی استان‌های کشور با بهره‌گیری از روش تاکسونومی عددی و تحلیل خوشه‌ای. نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی. شماره ۵. صص ۱۱۶-۹۱.
- جمعه پور، محمود (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی. دیدگاه‌ها و روش‌ها. تهران: انتشارات سمت.
- حسین زاده، دلیر (۱۳۸۹). برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. تهران: انتشارات سمت.
- خاکپور، براتعلی؛ باوان پوری، علی‌رضا (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل نابرابری در سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر مشهد. مجله دانش و توسعه. شماره ۲۷.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۱). سنجش و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج. فصلنامه‌ی جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای. شماره ۳. صص ۱۶۴-۱۴۹.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران. تهران.
- زیاری، کرامت‌الله؛ سرخ‌کمال، کبری، زنجیرچی، سید محمود (۱۳۸۹). بررسی و رتبه‌بندی درجه‌ی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خراسان رضوی، با استفاده از تکنیک تاپسیس. پژوهش‌های جغرافیای انسانی. شماره ۷۲. صص ۳۰-۱۷.

- سالنامه آماری استان خراسان رضوی (۱۳۹۰). سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان خراسان رضوی. ص ۱۷.
- سرور، رحیم؛ موسوی، میر نجف (۱۳۹۰). ارزیابی توسعه پایدار شهرهای استان آذربایجان غربی. نشریه جغرافیا. شماره ۲۷. صص ۲۸-۷.
- ضرابی، اصغر؛ تبریزی، نازنین (۱۳۹۰). تعیین سطح توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان مازندران با رویکرد تحلیل عاملی. نشریه آمایش محیط. شماره ۴. صص ۷۷-۶۳.
- عبادی نژاد، سید علی؛ صفاری، امیر، پناهی، حمید، پور غلامی، محمدرضا (۱۳۸۹). نقش عوامل ژئومورفولوژیکی در قاچاق مواد مخدر از مرزهای جنوب شرقی کشور. مجله مطالعات مدیریت انتظامی. شماره ۳. ص ۴۶۷.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۶۸). جغرافیای نظامی ایران. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران. تهران.
- فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های کشور. استان خراسان رضوی. شهرستان سرخس (۱۳۸۴).
- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- فنی، زهره (۱۳۸۲). شهرهای کوچک رویکردی دیگر در توسعه منطقه‌ای. تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، انتشارات خوش‌بین و انوار دانش، تهران، چاپ اول.
- کلانتری، خلیل (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها). انتشارات خوش‌بین.
- کنعانی، محمدرضا؛ بابا زاده، زینب (۱۳۹۰). تحلیل توسعه بر اساس توان‌های اکولوژیک با مدل تاپسیس. فصلنامه علمی پژوهشی اکوسیستم‌های طبیعی ایران. شماره ۴. تابستان ۱۳۹۰.
- ملکی، سعید؛ حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۸). رتبه‌بندی نواحی شهری از نظر شاخص‌های توسعه پایدار با استفاده از روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی (شهر ایلام). نشریه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. شماره ۱۳. صص ۸۰-۴۵.

- مؤمنی، منصور (۱۳۹۳). مباحث نوین تحقیق در عملیات. انتشارات مؤلف.
- مؤمنی، مهدی؛ صابر، الهه (۱۳۸۹). تعیین سطح توسعه یافتگی شهر نائین در استان اصفهان. نشریه آمایش محیط. شماره ۱۰. صص ۱۸۰-۱۶۱.

Archive of SID